

TARBIYA FANIDA O'QUVCHILARDA TAYANCH MA'NAVIY KOMPETENTSIYALARNI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI

Sadullayeva Dilbar Ibrahimovna¹

¹ Xalqaro Nordik universiteti magistranti.

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 18.01.2025

Revised: 19.01.2025

Accepted: 20.01.2025

KALIT SO'ZLAR:

tarbiya fani, tayanch
ma'naviy
kompetentsiyalar,
axloqiy qadriyatlar,
ijtimoiy mas'uliyat,
tenglik, adolat,
interaktiv metodlar,
innovatsion usullar.

Mazkur maqola tarbiya fanida o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirishning samarali yo'llarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada tayanch ma'naviy kompetentsiyalarning ta'rifi, tarbiya fani orqali ularni shakllantirishning metodik yondashuvlari va innovatsion metodlar ko'rib chiqiladi. O'quvchilarga ma'naviy qadriyatlarni o'rgatish, ijtimoiy mas'uliyatni his qilish, tenglik va adolatni tushunish, shuningdek, axloqiy qarorlar qabul qilishni o'rgatish jarayonlari batafsil tahlil etiladi. Innovatsion usullar, interaktiv yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalar yordamida o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirishning ahamiyati yoritiladi. Maqolada shuningdek, o'qituvchilarni yangi pedagogik metodlarga tayyorlash, ularning kompetensiyalarini oshirishning ahamiyati ham muhokama qilinadi.

KIRISH. O'quvchilarni tarbiyalash jarayonida tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirish ularda axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni rivojlantirish, ularning jamiyatda muvaffaqiyatli yashashi uchun zaruriy bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Tarbiya fani o'quvchilarga nafaqat bilimlarni berish, balki ularni hayotga tayyorlash, ularning fikrlash va dunyoqarashini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada tarbiya fanining ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirishdagi roli, usullari va metodologiyasi tahlil qilinadi.

Tayanch ma'naviy kompetentsiyalar - bu shaxsning ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, etika, mehnat va jamiyatga nisbatan mas'uliyatni anglash kabi asosiy ko'nikmalarini o'z ichiga olgan bir qator kompetentsiyalarni anglatadi. Bu kompetentsiyalar o'quvchilarni faqat bilimli shaxslar qilish bilan cheklanmay, balki ularning ijtimoiy hayotda o'zini to'g'ri olib borishini ta'minlashga yordam beradi. Tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirish tarbiya fani orqali amalga oshiriladi. Bu fan o'quvchilarda axloqiy me'yorlarni o'rgatadi, ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga ko'maklashadi, shuningdek, jamiyatdagi o'zgarishlarga moslashishga yordam beradi.

Tarbiya fani o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirishda alohida o'rin tutadi. Ushbu fan orqali o'quvchilar jamiyatda o'z o'rnini to'g'ri belgilash, ijtimoiy mas'uliyatni his qilish va axloqiy qarorlar qabul qilishni o'rganadilar. Tarbiya fanida o'quvchilarga quyidagi asosiy ko'nikmalarni o'rgatish mumkin:

- Shaxsiy axloq va ma'naviyat: O'quvchilarni axloqiy va ma'naviy qadriyatlar bilan tanishtirish.

- Jamoada ishlash: Jamoa bilan ishlash, hamkorlik qilish va bir-birini tushunish.

- Tenglik va adolat: Jamiyatda tenglikni saqlash va adolatni targ'ib qilish.

- Mas'uliyatni his qilish: O'z harakatlari uchun mas'uliyatni tushunish va his qilish.

Tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirishda zamonaviy metodlar va innovatsion yondashuvlardan foydalanish zarur. Bugungi kunda ta'lim jarayonida texnologiyalar va interaktiv metodlarning qo'llanilishi ko'plab yutuqlarga olib kelmoqda. Masalan, o'quvchilarga ijtimoiy tarmoq va onlayn resurslar orqali ma'naviy kompetentsiyalarni o'rgatish mumkin. Bu metodlarning ba'zi misollarini ko'rib chiqamiz:

- Interaktiv o'quv metodlari: Guruh ishlari, rolli o'yinlar, tahliliy munozaralar orqali o'quvchilarni ma'naviy va axloqiy savodxonlikka o'rgatish.

- Dasturlash va raqamli texnologiyalar: O'quvchilarga onlayn platformalar orqali ma'naviy kompetentsiyalarni o'rgatish, masalan, ijtimoiy media, bloglar va video materiallardan foydalanish.

- Emotsional intellektni rivojlantirish: O'quvchilarning o'zaro munosabatlarida ijobiy va salbiy his-tuyg'ularni tushunish va boshqarishni o'rgatish.

Tarbiya fani bo'yicha o'qituvchilarning o'zaro muloqotda bo'lishi va o'quvchilarga ma'naviy qadriyatlarni o'rgatishdagi o'rni katta. O'qituvchilar nafaqat bilim beruvchilar, balki o'quvchilarga to'g'ri yo'lni ko'rsatish, ijtimoiy mas'uliyatni anglashga yordam beruvchi motivatorlar hisoblanadi. O'qituvchilarni yangi metodik yondashuvlarga tayyorlash, ularning pedagogik ko'nikmalarini oshirishning ahamiyati ham katta. Tayanch ma'naviy

kompetentsiyalarni shakllantirish o'quvchilarning ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Tarbiya fani o'qituvchilariga innovatsion metodlar orqali o'quvchilarda ijtimoiy mas'uliyat, tenglik, adolat va axloqiy qadriyatlarni shakllantirish imkoniyatlarini yaratish zarur. O'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirish nafaqat ularning bilimlarini kengaytiradi, balki ularni kelajakdagi muvaffaqiyatga tayyorlashga yordam beradi.

Adabiyotlar tahlili. O'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirish masalasi pedagogikadagi dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi. Bu sohada olib borilgan ilmiy tadqiqotlar tarbiya fani o'qituvchilari uchun ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda muhim metodologik yondashuvlar va usullarni ishlab chiqishga qaratilgan. Birinchi navbatda, tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirishda pedagogik yondashuvlarning o'рни muhimdir. A. Abdukarimov (2015) o'zining "Pedagogik texnologiyalarni qo'llashda ma'naviy kompetentsiyalarni rivojlantirish" asarida, o'qituvchining tarbiya jarayonidagi roli va uning ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirishda qo'llaniladigan usullarni ta'riflab beradi. Yozuvchilarning fikriga ko'ra, tarbiya fani o'qituvchisi o'quvchilarni ma'naviy o'stirishda axloqiy jihatdan ongli, mas'uliyatli, mehnatsevar shaxslar sifatida tarbiyalashda asosiy vosita bo'lishi kerak [5].

O'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirishda interaktiv metodlarning qo'llanishi ham samarali natijalarga olib keladi. N. Mirzazhanova (2018) "Pedagogik innovatsiyalar va zamonaviy metodlar" kitobida interaktiv metodlarning, ayniqsa, guruh ishlarining ma'naviy kompetentsiyalarni rivojlantirishdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Uning fikricha, interaktiv yondashuvlar o'quvchilarga o'z fikrlarini ifodalashda, boshqalar fikrini hurmat qilishda, ijtimoiy mas'uliyatni o'zlashtirishda yordam beradi. Bu metodlar orqali o'quvchilar nafaqat bilim olishadi, balki axloqiy qadriyatlarni ham o'zlashtiradilar [6].

Tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ham dolzarbdir. D. Xudoyberdiyev (2020) "Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularning ta'lim tizimidagi roli" asarida texnologiyalar yordamida axloqiy va ma'naviy tarbiya berishning samaradorligini ta'kidlaydi. Texnologiyalar, masalan, onlayn kurslar, virtual seminarlar, elektron darsliklar o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlab, ularga zamonaviy axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy mas'uliyatni o'rgatishga yordam beradi. Shuningdek, o'qituvchining shaxsiy pedagogik kompetentsiyalari ham muhim ahamiyatga ega [7].

A. Rahimov (2017) "O'qituvchilarning pedagogik kompetentsiyalarini shakllantirish" nomli tadqiqotida pedagogning o'quvchilarni ma'naviy jihatdan tarbiyalashdagi roli haqida so'z yuritadi. U ta'kidlaganidek, o'qituvchining o'zi ham ma'naviy jihatdan yetuk bo'lishi kerak. O'qituvchi o'zining axloqiy qadrini va kasbiy mas'uliyatini namoyon etish orqali o'quvchilarni ma'naviy jihatdan o'stirishi mumkin [8].

Tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirishda axloqiy qarorlar qabul qilishni o'rgatish ham muhimdir. O'quvchilarni axloqiy qarorlar qabul qilishga o'rgatish uchun A. Abdullaeva (2019) tomonidan ishlab chiqilgan metodologiyalarni ko'rish mumkin. Uning fikricha, o'quvchilarga to'g'ri axloqiy qarorlar qabul qilishni o'rgatish uchun ularni real hayotdagi ijtimoiy vaziyatlarga duchor qilish zarur. Bu metodik yondashuv nafaqat axloqiy kompetentsiyalarni, balki ma'naviy ongini ham rivojlantiradi. O'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirish masalasi hozirgi pedagogikada keng yoritilayotgan mavzu bo'lib, u o'quvchilarning axloqiy va ma'naviy tarbiyasini ta'minlashda asosiy o'rinni egallaydi. Tadqiqotlarda ko'rsatilgan metodik yondashuvlar, innovatsion usullar, interaktiv metodlar va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali o'quvchilarning ma'naviy rivojlanishini ta'minlash mumkin. Bundan tashqari, o'qituvchilarning pedagogik kompetentsiyalarini oshirish va ularning yangi metodlarni o'zlashtirishi ham muhimdir [9].

Materiallar va metodlar. Mazkur tadqiqotda o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirish masalasini o'rganish uchun metodik yondashuvlar va tadqiqot metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida pedagogik metodlar, o'qitish texnologiyalari, metodologik resurslar va metodologik tahlil usullari qo'llanildi. Bu bo'limda tadqiqotda foydalanilgan materiallar va metodlar, shuningdek, tadqiqot jarayonining yondashuvlari va metodologiyasi haqida batafsil ma'lumot beriladi.

Tadqiqot materiallari

1. Adabiyotlar: Tadqiqotda o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirish masalasiga oid ilmiy adabiyotlar asosiy material sifatida ishlatilgan. Ushbu adabiyotlar orasida pedagogika, ma'naviyat, tarbiya fanlari, axloq va psixologiya bo'yicha mavjud ilmiy ishlanmalar, metodik qo'llanmalar va ma'naviy rivojlanish nazariyalari mavjud.

2. Darsliklar va metodik qo'llanmalar: O'quvchilar uchun tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirishga qaratilgan tarbiya fanining darsliklari va metodik qo'llanmalar tadqiqotda asosiy materiallardan biri hisoblanadi. Ushbu qo'llanmalar o'quvchilarga ma'naviyat, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy mas'uliyatni o'rgatish jarayonini samarali tashkil etish uchun ishlatilgan.

3. O'quvchilar va o'qituvchilar: Tadqiqotda Navoiy viloyatidagi maktablar o'quvchilari va ularning tarbiyachilari ishtirok etishdi. O'quvchilarning yosh va bilim darajasi tahlil qilindi, shuningdek, o'qituvchilarni tayyorlash va pedagogik kompetentsiyalarini baholashga qaratilgan metodologik ko'nikmalar tahlil etildi.

4. Pedagogik kuzatish va intervyu materiallari: Tadqiqotda pedagogik kuzatishlar, intervyular va guruhli muhokamalar yordamida o'quvchilarning tayanch ma'naviy kompetentsiyalarini shakllantirishdagi muvaffaqiyatlar va muammolar o'rganildi. Kuzatishlar va intervyular yordamida o'qituvchilarning metodik yondashuvlari va o'quvchilarning rivojlanish jarayoni tahlil qilindi.

Tadqiqotning empirik usullari:

- o Kuzatish: O'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirish jarayonini o'rganish uchun, o'quvchilarning darslardagi faoliyati kuzatildi. Bu metod orqali o'quvchilarning darsga yondashuvi, axloqiy va ma'naviy savodxonligi, ijtimoiy mas'uliyatga bo'lgan munosabati o'rganildi.

- o Intervyu: O'qituvchilardan va o'quvchilardan intervyu olib, ularga tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirish jarayonidagi qiyinchiliklar, yutuqlar va pedagogik usullar haqida savollar berildi. Intervyular yordamida o'qituvchilarning metodik ko'nikmalari va o'quvchilarning o'zgarishlari haqida ma'lumotlar yig'ildi.

- o Test va anketalar: O'quvchilarga tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni o'zlashtirishdagi bilim darajasini baholash uchun testlar va anketalar ishlab chiqildi. Bu testlar orqali o'quvchilarning axloqiy va ma'naviy kompetentsiyalarini, ular tomonidan qo'llaniladigan axloqiy qarorlarni va ijtimoiy mas'uliyatni qanday tushunishi o'rganildi.

Teorik usullar:

- o Adabiyotlarni tahlil qilish: Tadqiqotning asosiy metodologik asosini pedagogik, psixologik va ma'naviy ta'lim bo'yicha mavjud adabiyotlarni tahlil qilish tashkil etdi. Bu metod yordamida o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirish jarayonidagi eng yaxshi tajribalar va metodik yondashuvlar aniqlanadi.

- o Kontent tahlili: Tarbiya fanining darsliklarida mavjud bo'lgan metodik materiallar va axloqiy qadriyatlar kontent tahlilidan o'tkazildi. Bu orqali o'quvchilarda ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirish uchun qanday metodlar qo'llanilayotganini aniqlashga yordam berdi.

Statistik tahlil: Tadqiqot natijalarini tahlil qilishda statistik usullar, ya'ni, ko'rsatkichlar tahlili, kuzatish natijalarini umumlashtirish va o'quvchilarning natijalarini solishtirishda qo'llanildi. Tadqiqotda olingan ma'lumotlarni statistik tarzda umumlashtirish, natijalar va

metodlarning samaradorligini baholash imkonini berdi. Tadqiqotda o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirishga qaratilgan metodik yondashuvlar samarali deb topildi [10].

Tadqiqot natijalari, metodik yondashuvlarning o'quvchilarning axloqiy va ma'naviy rivojlanishiga ta'sirini, o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi interaktiv muloqotning ahamiyatini ko'rsatdi. O'quvchilar o'z fikrlarini ifodalash va axloqiy qarorlar qabul qilishda ijobiy o'zgarishlar ko'rsatdilar. Pedagogik kuzatishlar, intervyular va anketalar orqali o'quvchilarning ma'naviy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan metodlar va yondashuvlar o'rganildi. Bunda o'qituvchilarni yangi metodik yondashuvlarga tayyorlash, pedagogik ko'nikmalarni rivojlantirishning ahamiyati hamda metodik resurslarning samarali ishlatilishi muhim o'rin tutdi. Shuningdek, o'quvchilarni ma'naviy va axloqiy qiymatlar asosida tarbiyalash jarayoni ijtimoiy hayotda mas'uliyatli va ongli fuqaro bo'lib yetishishiga yordam beradi. Tadqiqot natijalari, o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirishda innovatsion metodlarning, interaktiv texnologiyalarning, onlayn resurslarning va ilg'or pedagogik metodlarning muhimligini ko'rsatdi. Bularning barchasi o'quvchilarning ma'naviy va axloqiy rivojlanishini ta'minlashda samarali vositalar sifatida xizmat qiladi.

Xulosa. Tadqiqotda o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirishning samarali metodlari va yondashuvlari chuqur o'rganildi. Ma'naviy kompetentsiyalar o'quvchilarning axloqiy va ma'naviy rivojlanishida katta ahamiyatga ega bo'lib, ularning shaxsiy va ijtimoiy hayotida muvaffaqiyatli o'zgarishlarga olib keladi. Tadqiqot davomida, o'quvchilarga tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interaktiv usullar va metodik qo'llanmalar samarali tarzda qo'llanilishi aniqlandi. Shu bilan birga, o'qituvchilarning pedagogik ko'nikmalarini oshirish va metodik yondashuvlarni yangilash zarurati ta'kidlandi. Tadqiqot davomida o'qituvchilarning ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirishga qaratilgan pedagogik amaliyotlari yuqori samaradorlikka erishganligi aniqlandi. Bu metodlar va yondashuvlar o'quvchilarning tarbiyaviy jarayonida ijobiy o'zgarishlarni amalga oshirishga imkon beradi va kelajakda yanada samarali ta'lim olishlarini ta'minlaydi. Umuman olganda, tayanch ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirish jarayonida ilg'or metodik yondashuvlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning qo'llanishi o'quvchilarning axloqiy va ma'naviy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi va ta'lim tizimining samaradorligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yuldashev, U. (2020). "O'quvchilarni tarbiyalashda innovatsion usullar va metodlar." *O'quvchilarni tarbiyalash metodikasi* jurnali, 2(4), 60-70.
2. Ergasheva, G. (2018). "Pedagogik yondashuvlar: o'quvchilarda moral fazilatlarini shakllantirish." Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
3. Mahmudov, M. (2015). "Pedagogik texnologiyalar va o'quvchilarda ijtimoiy kompetentsiyalarni rivojlantirish." Toshkent: TDPU nashriyoti.
4. Shamsiev, B. (2018). "Axloqiy tarbiya va uning o'quvchilarga ta'siri." *Ta'lim va jamiyat* jurnali, 5(4), 23-30.
5. Abdukarimov A. (2015). Pedagogik texnologiyalarni qo'llashda ma'naviy kompetentsiyalarni rivojlantirish. - Toshkent: O'qituvchi.
6. Mirzazhanova N. (2018). Pedagogik innovatsiyalar va zamonaviy metodlar. - Toshkent: Ta'lim.
7. Xudoyberdiyev D. (2020). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularning ta'lim tizimidagi roli. - Toshkent: Science.
8. Rahimov A. (2017). O'qituvchilarning pedagogik kompetentsiyalarini shakllantirish. - Toshkent: O'qituvchi.
9. Abdullaeva A. (2019). O'quvchilarga axloqiy qarorlar qabul qilishni o'rgatish metodikasi. - Toshkent: Innovatsiya.
10. Davletova, G. (2020). "O'quvchilarda ma'naviy kompetentsiyalarni shakllantirish: pedagogik yondashuvlar." *Pedagogika va Ta'lim* jurnali, 4(12), 52-60.